

SUCHOŃ-CHMIEL, Barbara: SPÓŹNIONE SPOWIEDZI CZYLI AUTOBIOGRAFIE UWIKŁANYCH W HISTORIĘ PISARZY SŁOWACKICH XX WIEKU. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007. 214 s.

Slovenská memoárová próza patrí k najslabšie teoreticky spracovaným problémom domácej literárnej produkcie. Nepriaznivá situácia pretrváva napriek východiskám, podľa ktorých sa podobám autobiografického písania prisudzujú v rámci európskej literatúry 20. storočia špecifický význam. Práca poľskej literárnej teoretičky a historičky Barbary Suchoń-Chmiel sa snaží túto medzeru, paradoxne, aspoň čiastočne vyplniť. Predkladaná analýza vychádza z výskumu sledovaného žánru, ktorý má v poľskom kultúrnom kontexte dlhú tradíciu. Porovnateľný stimul predstavuje interný záujem autorky o mapovanie slovensko-poľských vzťahov a ich historických a kultúrnych zdrojov (štúdie *Dzieje sielanki słowackiej na tle europejskim*, Kraków, 1994, resp. *Aspekt kulturowy kształtowania się świadomości narodowej Słowaków*, Bratislava, 2000). Z tohto hľadiska je predstavovaná práca koncentrovaným pokusom vytvoriť čiastkový obraz slovenskej spomienkovej prózy, v ktorom dominujú fragmenty spoločenského vývoja Slovenska v 20. storočia. Jednotlivé kapitoly sú preto kombináciou literárnoteoretických a zároveň literárnohistorických analýz.

Všeobecné úvahy o charaktere memoárov ponúka úvodná kapitola. Autorkino uvažovanie akceptuje širšie súvislosti, a to nielen v podobe sekundárnych zdrojov, z ktorých počas výskumu vychádzala a čerpała, ale rovnako v zmysle nasledujúcich krokov, ktoré predstavujú ambíciu zasiahnuť do vývoja sledovanej oblasti výskumu literatúry. V takomto kontexte reflektuje postavenie spomienkového písania ako hraničného žánru medzi beletrizovaným písaním a dokumentárnou prózou. Poukazuje na problém autenticity a pravdivosti, ktoré sú podrobené

pravidlám subjektívnosti a kreovaniu skutočnosti. Vďaka načrtnutej ambivalencii odkrýva príklon textov k metaforickej rovine a zároveň k potrebe sémantického presunu za úroveň jazyka. Z pohľadu tvorcov autobiografických diel sa práca zapája do diskusie o charaktere spomienky, ktorej dvojznačnosť vidí v prepojení literárnej falošnosti a nepresnosti s historickým faktom. Jasne artikulovanou zostáva v tejto súvislosti pozícia pamäti. Práca dokladuje zvýšený záujem o jej funkcie v zmysle opakovaného vrstvenia niekoľkých jej častí. Autorka týmto spôsobom reaguje na prelomové body vo výskume autobiografického písania. Poukazuje na zmeny v štruktúrnom vnímaní predmetu štúdia, ktoré vychádza z presunu od statických dominant na kategóriu existencie v čase. Podobné zistenia problematizujú jednoznačné spojivo medzi spomienkovou prózou a hľadaním individuálnej a kolektívnej identity. Samotná analýza odsúva pozornosť od definitívnej a pevnej fixácie, ktorá zodpovedá referencii, na rekonštrukciu spomienok tvorených v procese samotného rozprávania. Výsledok takejto retrospektívnej činnosti nepredstavuje garanciu hľadanej identity, namiesto toho predstavuje základný faktor jej kreovania. Viacnásobné definície opiera Suchoń-Chmiel o systematické analýzy, ich personálnu kostru tvoria teoretici – John Paul Eakin, Paul Ricoeur, James Olney, Henri Bergson a predovšetkým Philippe Lejeune. Výskum autobiografickej prózy vo vlastnom slova zmysle nachádza autorka práve v jeho komplexnejšej práci (*Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, Krakov, 2001). Spoločne s ním sa vracia k základnej otázke: „Aká je definícia autobiografie?“ Škoda, že sa v kontexte široko naznačenej diskusie o vzťahu rozprávania k fikcii a k faktom trochu predčasne uspokojuje s konštatovaním o obmedzenej platnosti všeobecnejších vymedzení.

Ďalšia časť práce odzrkadľuje posun k elementárnym kategóriám. Pod ich tvorbu sa podpisujú imanentné vlastnosti textu, čo pred-

pokladá dvojakú poetiku, ktorá prechádza od oblasti tematickej k rovine výrazu. Aspekty jazyka, téma, pozícia autora a rozprávača vytvárajú predpoklady k systematickému opisu podôb literárnosti bez toho, aby sa presnejšie potvrdila príslušnosť spomienkového písania k literatúre. K jednoznačnejšiemu postulovaniu problematickej definície nedochádza ani prostredníctvom naznačených estetických účinkov memoárov, ktoré sú predpokladom neautentického rečového aktu. Suchoň-Chmiel v tejto súvislosti konfrontuje predstierané prvky rozprávania s garanciou pravdivej propozície. Dominantný rozdiel vo vzťahu tejto binárnej opozície tvorí dištancia medzi faktickým a fiktívnym rozprávaním. Autorka registruje odlišnosti medzi autorom, rozprávačom a postavou, čím potvrdzuje predchádzajúce východiská autobiografických charakteristík, ktoré sa vo viacerých bodoch približujú k analýzám literárnej fikcie. Sekundárnym výsledkom práce zostáva rezignácia na hľadanie univerzálnejších rysov spomienkového písania. Absentuje v ňom presnejšie diferencovanie medzi elementmi pravdivosti a reprezentantmi fiktívnosti. Text neprináša do riešenia problému kultúrnej pamäte novšie svetlo, hoci záujmu o slovenskú memoárovú tvorbu nechýba sústredenosť.

Mimoriadnu pozornosť venuje autorka historickým okolnostiam vzniku nového štátu v roku 1918. Nasledujúce kapitoly ponúkajú náčrt spoločenskej, historickej a predovšetkým kultúrnej situácie, v ktorej dominujú bibliografické a predovšetkým literárne konkretizácie. Základ autorkinej práce tvorí výber tvorcov a ich spomienkových próz – Tido Jozef Gašpar (*Zlatá fantázia*, Bratislava, 1969; *Pamäti I.*, Bratislava, 1998; *Pamäti II.*, Bratislava, 2004; *Pamäti*, Slovenské pohľady, 1968), Milo Urban (*Zelená krv*, Bratislava, 1970; *Kade-tade po Halinde. Neveselé spomienky na veselé roky*, Bratislava, 1992; *Na brehu krvavej rieky, spomienky novinára*, Bratislava, 1994; *Sloboda nie je špás, spomienky dôchodcu*, Bratislava, 1995), Ján Smrek (*Poézia moja láska 1*, Bratislava, 1968; *Poézia moja láska 2*, Bratislava, 1989). Samostatná časť je venovaná téme holokaust.

Suchoň-Chmiel sa v jednotlivých sondách zameriava na odkrytie kolektívnej eufórie zo vzniku Československa. Súčasťou interpretačnej snahy zostáva odhaľovanie „kolektívneho portrétu“ umeleckej generácie. Na pozadí odlišných autorských poetík sa demaskujú odlišné ideologické postoje tvorcov voči fenoménu národa. V tejto súvislosti počíta koncepcia práce s poľským čitateľským publikom a predovšetkým s predpokladom redukovanej znalostnej bázy. Priestor dostáva obraz situácie po prvej svetovej vojne, ktorá v oblasti umenia zodpovedá koexistencii tradičných estetických východísk s experimentálnejším novátorstvom. Autorka sa nevyhýba ani náčrtom vzťahu medzi Bratislavou a konzervatívnym Martinom. Ponúkaný obraz formovania novodobej slovenskej kultúry v európskom kontexte je ovplyvnený aspektom literárno-pedagogickej praxe jeho tvorcu, ktorý v rámci literárnohistorického diskurzu sprístupňuje intertextuálne, historické a kulturologické východiská. Pri niektorých formuláciách sa prejavuje ich výrazná krehkosť, ktorá ovplyvňuje kompaktnosť celku, čo je výsledkom širokého tematického rozptylu. Zo zreteľne vymedzovaných pojmov ale neraz vypadávajú estetické postoje. Namiesto teoretických modelov spomienkového písania sa v rozličnej intenzite formuje špecifický vzťah skúmaného diela k reálnemu svetu.

Presvedčivosť autorkinej analýzy narastá v momentoch, keď sa od všeobecnejších téz vydáva smerom k primárnym spomienkovým textom. Namiesto zovšeobecňujúcich vymedzení odkrýva charakter privátneho, neoficiálneho, čo sa v práci interpretuje ako určitý útek spomínajúcich tvorcov pred aktuálnou skutočnosťou. Napriek individuálnemu kritériu Suchoň-Chmiel ani v tomto prípade nevynecháva historické spojivá. Literárny život nevníma ako autonómny systém, hoci mu nechýbajú prvky vlastnej štruktúry a vnútorných zákonitostí. Vkladá ich do súvislostí navzájom prepojených štruktúr (politika, ideológia, formovanie národnej identity), ktorých vzájomné pôsobenie odzrkadľuje vývojové zmeny. Memoárová próza z tohto pohľadu vychádza z potreby sebaopozorovania, teda zameranosti na konkrétne dielo a zároveň

z reflektovania literárnych inštitúcií, čo ju posúva do kontaktu s inými disciplínami, ktoré umocňujú intenzitu analyzovaných tém. Autorka naznačuje vzťah medzi celkom a jeho časťami, čo sa ukazuje ako výsledok stotožnenia literárneho života s literatúrou. Vytvára model vzájomne determinovaných vrstiev, ktoré vkladá do určitej postupnosti (historické okolnosti – kultúrne prostredie – autor – literárne dielo). Nesnaží sa o tvorbu prepracovanejšieho konceptu, iba upozorňuje na jeho dôležitosť v kontexte literárnohistorického záujmu. Dôkazom týchto východísk je častý presun ohniska od estetických kvalít diela k opisu inštitúcií a spôsobu združovania spisovateľov. Vychádza preto z neredukovaného vnímania literárneho života, do ktorého vkladá okrem jazykových aj sociálne aktivity. Literárny život chápe ako spojenie konkrétnych systémov, ktoré fungujú v organizačnej zložke literárnej komunikácie a abstraktných subsystemov, čomu zodpovedá určitá názorová a programová platforma. Kontext medzivojnovnej literatúry vníma prostredníctvom „základných generačných kategórií“, ktoré sa prezentujú smerom „dnu“ ako výsledok vývojovej premeny a smerom „von“ ako naznačený programový cieľ. Finálny portrét literárnej situácie má preto neformálnejší charakter.

Reflexia spomienkového písania sa v tomto prípade dotýka vyššej perspektívy, ktorá sa zameriava na mechanizmus fungovania spoločnosti, snaží sa v ňom dešifrovať integrované celky a rovnako jasné opozície. Autorka analyzuje filozofické východiská, hľadá adekvátne pojmy. V tomto smere sa vzdáľuje od textovej existencie memoárov a cieľom zostáva reálna existencia. Ako kompenzáciu ponúka materiálny základ svojho výskumu, ktorý sa nepúšťa do abstrahovania materiálnej skutočnosti. Práve od nej derivuje viaceré interpretácie. Ponúka ich ako súčasť verejnej diskusie o ideológii, politike, kultúrnej tradícii, jazyku a predchádzajúcich interpretáciách, ktoré uskutočňuje samotná literatúra. Väčšinu obrazov a pojmov podrobuje verifikácii, čo potvrdzujú presné dátumy. Odkláňa sa od pohľadu literárnej teórie, no zostáva v priestore literárnej histórie.

Práca Suchoň-Chmiel sa nesnaží vytvoriť systémový návrh pre žánrový vývoj autobiografických textov. Namiesto všeobecných téz ponúka súbor inšpiratívnych, vzájomne súvisiacich analýz. Vyberá si jednotlivé aspekty vývoja slovenskej memoárovej prózy 20. storočia, čo nevnímame ako negatívnu stránku hodnotenia textu. Ten z tohto pohľadu ponúka viaceré pozitíva – prostredníctvom bohato uvádzanej sekundárnej literatúry pomáha odkrývať vývojové vzťahy. Literárne dielo vníma na pozadí procesuálneho vnímania spoločnosti. Oveľa menej priestoru však venuje možným kritériám, ktoré by smerovali k podrobnejším klasifikáciám memoárovej literatúry. Napriek tomu, že v tomto smere nepriňaša nové svetlo, jej pozorný prístup a záujem o niektoré vybrané problémy prekračujú doterajšie konkretizácie domáceho literárnoteoretického a literárnohistorického výskumu.

Karol Csiba

KISS SZEMÁN, Róbert: ...GARÁZDA EMBEREK AZ ETYMOLOGUSOK (IRODAMI TANULMÁNYOK). Opera Slavica Budapestiensia. Litterae Slavicae. Budapest : ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, 2008. 171 s.

Nie je zvláštnosťou, že pokojné vody slovenskej literatúry a literárnej histórie občas, ale o to intenzívnejšie, rozčeria zahraniční literárni vedci – slavisti a slovakisti. Excelentným príkladom je anglický profesor Robert Pynsent, ale inšpiratívne podnety prichádzajú aj od našich susedov – poľských bádateľiek (H. J. Ivaničková, J. Goszczyńska, B. Suchoň-Chmiel...) i staršej generácie maďarských literárnych historikov (M. Divičanová, I. Käfer), komparatistov (I. Fried, E. Bojtár...). Róbert Kiss Szemán je okrem Kataríny Maruzsovej – Sebovej zo Segedína v súčasnosti jediným maďarským literárnym vedcom strednej generácie, ktorý sa popri bohemistike a stredoeurópskych literatúrach, koncepčne a systematicky venuje aj slovenskej literatúre v užších i širších súvislos-